

Mikecz Dániel

Az egyetemfoglalás mint akcióforma és felszabadított tér¹

A hallgatói mozgalom szempontjából 2013 legfontosabb eseménye az egyetemfoglalás, azaz az ELTE BTK „A” épületében lévő egyik nagyelőadó elfoglalása a felsőoktatási keretszámok csökkentése, a hallgatói szerződés és a felsőoktatási forráskivonással szembeni tiltakozás kifejezése és a hallgatók hat pontjának elfogadtatása érdekében. Az alábbi tanulmányban az egyetemfoglalást mint akcióformát, valamint az egyetemi kampusz elfoglalt fizikai terének jelentőségét vizsgálom meg.

Előzmények

A kortárs diákmozgalmak, egyetemfoglalások előképe Észak-Amerikában és Európában az 1960-as évek végének és az 1970-es évek elejének diákmozgalmai. Az akkori akcióformák, külsőségek, értelmezési keretek rendre megjelennek a diákmozgalmak esetében, de az intézményesített diákképviselői szervek, az egyetemi kampuszok közléte is hordozza a régi mozgalom karakterjegyeit. Azonban nem csak a külsőségek szintjén található hasonlóság. Az 1960-as években jellemzően a magasabb státusszal és jövedelemmel rendelkező családokból származó diákok aktivizálódtak (Westby 1976: 44). Az Aktív Fiatalok kutatás hasonló eredményre jutott a magyar diákok részvételét elemezve (Szabó–Oross 2012: 90). Párhuzam vonható ezen túlmenően még a szélesebb társadalomkritikát illetően is. Az 1960-as évek diákmozgalma volt az új baloldal legfontosabb forrása, az akkori tüntetések nyomán jelent meg több fontos szervezet, aktivista és véleményformáló (Barker 2008: 77–78). Az új baloldali politikai kötődés azonban a diákoknak csak egy szűkebb magját jellemezte. Mellettük léteztek a szervezetekbe nem tömörülő, az akciókban alkalmanként részt vevők, tovább

¹ A tanulmány megírásához sok segítséget jelentettek a Teveli Dalma és Turai Eszter aktivistákkal folytatott interjúim.

a szimpatizáló, de nem részt vevők bővebb köre is (Westby 1976: 27–29). A magyar hallgatói mozgalom esetében is megfigyelhető, hogy létezik a legelhivatottabb aktivisták kemény magja, a tüntetések állandó szervezői és ismertté vált résztvevői, akik magának az egyetemfoglalásnak is kezdeményezői.

A „mozgalmas” 1960-as évek után a tiltakozási hullám csillapodott. A vietnami háború végével eltűnt a legnagyobb mobilizációs erővel bíró politikai ügy is. Az 1970-es években a korábbi évtizedhez képest visszaeső gazdasági fejlődés és az egymást követő olajválságok hatására elbizonytalanodott a fiatal nemzedék a saját jövőjét illetően. Ennek következményeként sokaknak csökkent a tiltakozásokra fordítható szabadideje, valamint egyre többen választottak olyan szakokat, amelyeknél hagyományosan kisebb volt a társadalmi aktivizmus (informatika, jog, mérnöki szakok) (Altbach–Cohen 1990: 33–34). Nyugat-Európában a diákmozgalmi dekonjunktúra a fenti okok mellett az európai kommunista pártok középre tolódásával és a dél-európai jobboldali autoriter rendszerek demokratizálódásával hozható összefüggésbe (Barker 2008: 81). Az 1970-es évek második felétől, a neokonzervatív fordulattal párhuzamosan átalakultak a társadalmi aktivizmus általános mintái is, aminek nyomai az amerikai egyetemeken is felfedezhetőek voltak. A cselekvés befelé, az egyénre, az életmódra irányult, elterjedtek az önsegítő csoportok, a vallási szekták. Az 1980-as években az amerikai egyetemeken is uralkodó neokonzervatív politikai légkört a dél-afrikai apartheid rendszerrel szembeni tüntetések zavarták csak meg. Ezek a tüntetések azon első alkalmakhoz tartoztak, amikor a számítógépes hálózatokat a tüntetések szervezésére használták fel (Altbach–Cohen 1990: 41).

Az ezredfordulót követően a neoliberálisnak tekintett felsőoktatási reformelképzelések hatására éledt újra a diákmozgalom. Ebben az időszakban fontos szerepe volt a globalizációkritikus mozgalom mobilizációs hatásának is. A legerősebb mozgósító erővel a bolognai folyamat rendelkezett, ami egy egységes európai felsőoktatási tér kialakítását célozta meg. Az egyes tagállamokban ez az egyetemi autonómiát csorbitó intézkedésekkel járt együtt, melyek azután diáktüntetések sorát váltották ki Olaszországban (2005), Spanyolországban (2005–2006), Dániában (2005), Görögországban (2006) és Franciaországban is (2007). Az egyetemi autonómia korlátozása és a felsőoktatást érintő megszorítások hatására később Németországban (2009), Ausztriában (2009), Horvátországban (2009) és Nagy-Britanniában (2010) is tiltakoztak a diákok. A magyar diákmozgalom is ezen utóbbi hullámhoz tartozik.

Ismeretes, hogy 2012 végén nagyszabású tiltakozási hullám indult meg a magyar hallgatók körében a felsőoktatási keretszámok csökkentése és a hallgatói szerződések bevezetése miatt. A tiltakozások szervezői a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖÖK) és a 2006-ban alapított, majd 2011-ben újjáéledt Hallgatói Hálózat (HaHa) volt. A HaHa megalapításának egyik indoka éppen a HÖÖK által fémjelzett hallgatói érdekképviseleti rendszerrel való elégedetlenség volt. A HaHa 2006-ban az akkori szocialista-liberális kormány által a FER, a fejlesztési részhozzájárulás bevezetésének terve ellen alakult meg (Gerő 2013: 318). Később, 2011-ben aktivizálódott újra a szervezet a tervezett felsőoktatási reformok hatására. Az új felsőoktatási törvény elfogadása 2011 decemberében, majd 2012 szeptemberében a drasztikusan csökkentett keretszámok bejelentése tovább növelte a hallgatók elégedetlenségét.

A 2012-es tiltakozó események nyitányára január 20-án került sor, amikor a HaHa aktivistái az Educatio Oktatási Szakkiváltáson egy performance-ot adtak elő (Gerő 2013: 320).

Novemberben az ELTE látványosi campusán megalakult hallgatói csoport, a Látványosi Érdekképviseleti Közösség (LÉK) a horvát egyetemfoglaló hallgatói mozgalom mintájára kívánt egyetemi sztrájkot kezdeményezni, de az újabb keretszámcsökkentés bejelentése nyomán utcai tiltakozások kezdődtek, aminek hatására az egyetemi sztrájk terve elvesztette aktualitását. December 10-én a HaHa szervezett fórumot Látványosra, ahol elfogadták a hallgatók 6 pontját. A fórum után a hallgatók lezárták a Petőfi hidat, majd átvonultak a Kosuth térre. Ugyanezen a napon Szegeden is megmozdultak a hallgatók, mintegy negyvenen elfoglalták a szegedi kormányhivatalt, és elérték, hogy annak vezetője átvegye petíciójukat. December 12-én a HÖÖK, 17-én a Humán Platform, 19-én a középiskolások szerveztek demonstrációt (Gerő 2013: 324–325).

Nem véletlen, hogy a hallgatók éppen az ELTE bölcsészkarának épületét kívánták elfoglalni. Szabó Andrea és Oross Dániel a felsőoktatási hallgatók részvételével foglalkozó kutatásokban megállapítják, hogy a társadalom- és bölcsészettudományi, valamint művészeti képzésekre járók nyitottabbak a politikai, közéleti kérdések iránt (2012: 81). Ugyanez a csoport az, amelyik intenzívebben használja a direkt demokratikus eszközöket a többi képzési területen tanuló hallgatókhoz képest. Ugyanennek a kutatásnak a megállapítása, hogy a magyar felsőoktatási hallgatók a konvencionális direkt részvételi formákat részesítik előnyben, mint az aláírásgyűjtés, a petíció és a tüntetésen való részvétel, amelyek – ahogyan a hivatkozott tanulmány is fogalmaz – kevesebb egyéni ráfordítást igényelnek és alacsonyabb személyes kockázattal járnak (Szabó–Oross 2012: 89).

Az egyetemfoglalás

Az egyetemfoglalás 2013. február 11-én kezdődött, miután mintegy 40 hallgató az ELTE Bölcsészettudományi Karának Múzeum körüli épületében leállította az oktatást több előadóban, majd arra buzdították hallgatótársaikat, hogy csatlakozzanak hozzájuk. Az akciót nem kizárólag a Hallgatói Hálózat kezdeményezte, a résztvevők magukat egyetemfoglalókként aposztrofálták, ami természetesen nem zárja ki az átfedéseket. A későbbi fórumon mintegy 120–130 hallgató gyűlt össze, akik megállapodtak az egyetem blokádjában (origo.hu: Negyven diák állította le az oktatást az ELTE-n). Még 11-én este a bölcsészkarról a tüntetők átvonultak a Corvinus Egyetemhez, majd a Múzeumkert érintésével a Színművészeti Egyetemhez (origo.hu: Tantermekben alszanak a diákok).

A másnap kiadott sajtónyilatkozat szerint az egyetemfoglalást az indokolta, hogy a kormány az azt megelőző hónapok során elzárkózott attól, hogy tárgyalásba bocsátkozzon a hallgatók hat pontjáról, valamint a röghöz kötés és az egyetemi autonómiát korlátozó gazdasági felügyelet alkotmányba foglалásával még a HÖÖK-ot is „hátra döfte” (Az egyetemfoglalás résztvevőinek közleménye a hétfői eseményekről, 2013. február 13., forrás: Első Magyar Egyetemfoglalás Facebook-oldal). A sajtónyilatkozat szerint a szabadegyetemi fórumok létrehozásának célja az volt, hogy „az oktatás jövőjéről szóló reformokról” a lehető legszélesebb kör értesüljön. Az egyetemfoglalók azt kérték továbbá az Országos Felsőoktatási Egyeztető Fórum résztvevőitől, hogy vállaljanak szolidaritást velük és akciójukkal.

Az egyetemfoglalók céljainak, a foglalás indokainak plasztikus összefoglalóját adja az általuk terjesztett szórólap szövegének részlete:

Az ellenállás és a nyomásgyakorlás bázisa, központja. A hallgatók az aktuálpolitika által indokolt helyzetben átveszik, visszaveszik az épület irányítását. Annak érdekében, hogy elérjük céljainkat, meg kell teremtenünk az alapvető feltételeket. Kell egy központ, ahol tudunk találkozni, ahol tudunk vitázni, ahonnan tudjuk szervezni az ellenállás különböző szintjeit. A diákellenállás első számú központja az egyetem. Az egyetemen fórumokat szervezünk, vitaesteket tartunk, hosszú távú céljainkat dolgozzuk ki. Ahhoz, hogy ezt a munkát eredményesen és minél több ember bevonásával tudjuk folytatni, létre kell hozni a blokádot.

A megszokott rendben zajló oktatás megszűnik, helyette szabadegyetemi előadások és más alternatív programok folynak. Ez egy ideiglenes, rendkívüli állapot, ami addig áll fent, amíg a céljainkat el nem érjük, vagy amíg a Fórum másképp nem dönt.²

Az egyetemfoglalás végül egyetlen előadóra (0.47-es) korlátozódott, ami a későbbi tevékenységek (szabadegyetemi előadások, fórumok) helyszínéül is szolgált. Többen is az egyetem területén, az előadóban, a folyosókon aludtak, így véve elejét annak, hogy kiszoríthatassák őket az egyetem területéről. Az aktivisták azonban nem csak fizikai szükségleteik kielégítése végett rendezkedtek be az egyetemfoglalás alatt. Megszervezték a foglalást és a mobilizációt fenntartó feladatokat. Az operatív feladatokat az ún. munkacsoportok látták el, amelyekhez csoportonként egy vagy több koordinátor tartozott. Az egyetemfoglalók a következő öt munkacsoportot állították fel: egyetemi akciók (óralátogatás), további egyetemeket bevonó, hat pont flashmob, internet- és kommunikációs munkacsoport (forrás: Egyetemfoglalás Budapest 2013 – Facebook-csoport). Az aktivisták egy öt pontból álló házirendet is elfogadtak. Ennek értelmében ragaszkodnak az erőszakmentességhez, még rendőri beavatkozás esetén is, nem fogyasztanak alkoholt és tiltott szereket az egyetem területén, megóvják az egyetem tulajdonát, és távol tartják az akciót a pártoktól, valamint az azokhoz köthető szervezetektől (Egyetemfoglalás Házirend). A legfontosabb döntéseket a naponta este 6 órától megrendezett fórumokon hozták. Itt számoltak be tevékenységükről a munkacsoportok. A döntéseket kollektív módon, az ismert kézjelek segítségével hozták. Mivel minden ilyen alkalommal döntöttek a foglalás további fenntartásáról, az egyetemfoglalók értelmezése szerint ez önmagában legitimálta az egyetemfoglalást. A munkacsoport-struktúra és a kézjelekkel való kollektív döntéshozatal mögött nem nehéz felfedezni a Hallgatói Hálózat befolyását, amelynek aktivistái már elegendő tapasztalattal rendelkeztek ezen a téren.

Az egyetemfoglalók nem zárkóztak be az ELTE BTK campusára. Ahogy a munkacsoport-struktúra is mutatja, céljuk volt más felsőoktatási intézmények bevonása is. Ahogyan erről szó esett, a 0.47-es előadó már az egyetemfoglalás első napján az utcai demonstráció kiinduló- és végpontjaként szolgált. Később sor került olyan utcai tiltakozásokra, amelyeknek a bázisa az elfoglalt előadó volt. Ezekre az akciókra a Múzeum körút szomszédságában lévő köztereken, és elsősorban a foglalás utáni napokban (február 14., 15., 18., 19.) került sor.

Békés, passzív tiltakozási formák

A társadalmi mozgalmak által alkalmazott tiltakozási formák, vagy Charles Tilly terminológiája szerint a kollektív akció repertoárja történetileg és földrajzilag specifikus és korlátozott

2 Forrás: Egyetemfoglalás Budapest 2013 – Facebook-csoport.

(Tilly 1978: 151). Az általunk ma ismert modern tiltakozási formáknak a többsége a polgári átalakuláshoz kötődik, és a 18. században alakult ki. A polgári társadalom és nyilvánosság megjelenése előtt az elégedetlenség kifejezése közvetlenül történt, a helyi hatósághoz címezve. Mindez a helyi társadalom mindennapi életébe beágyazódva folyt, igazodva a helyi népi rituálékhoz, egyházi ünnepnapokhoz. A parlament szerepének megerősödése, a polgári nyilvánosság megerősödése, a hagyományos társadalmi kötelek eróziója, a választási gyűlések rutinizálódása révén megjelentek a központnak címzett, a nyilvánosságban megfelelő rezonanciát elérni kívánó kollektív cselekvési formák, mint a petíció aláírása, az utcai tüntetés (Tilly 2004: 27).

A tiltakozási forma megválasztása elsősorban annak függvénye, hogy milyen formák állnak egy adott csoport rendelkezésére, ill. hogy az mennyire alkalmas az elégedetlenség kifejezésére, valamint mennyire hatékony a kívánt cél elérésére (Tilly 1978: 153). A tiltakozási repertoár megváltozása, új formák felvétele egy lassú folyamat. A változás függ az adott közösségen belül uralkodó normáktól, a népesség napi rutinjaitól, a szervezetségi mintáktól, a korábbi kollektív akciók tapasztalataitól és a hatósági ellenőrzés, elnyomás jellegétől, mértékétől (Tilly 1978: 156). Az új akcióformák elterjedése azonban magához a kollektív cselekvéshez is kötött. A tiltakozási ciklusok során képesek kibontakozni a tiltakozási formák, amelyek nem pusztán eszközök, de magukban hordozzák a korszak, a tiltakozók és azok céljainak jellegzetességeit (Tarrow 1993: 286).

Az egyetemfoglalás mint tiltakozási forma a '68-as diáklázadások során jelent meg először, azóta is időről időre megjelenik a hallgatói mozgalmak tiltakozási repertoárjában. Jelleget tekintve azokhoz a nem erőszakos formákhoz rokonítható, amelyek a 20. században jelentek meg Indiában és az Egyesült Államok déli tagállamaiban (Tarrow 2011: 102). Gandhi használta először tudatosan a nem erőszakos, passzív tiltakozási formát Dél-Afrikában, majd Indiában. Később a fekete emberi jogi mozgalom tiltakozott a déli államok éttermeiben folyó faji szegregáció ellen békés módon. A 80-as években előszeretettel használták az ilyen nem erőszakos formákat az atomerőművek ellen tüntető nyugatnémet környezetvédő mozgalmak.

Ez a gyakorlat kapta a sit-in, vagy magyarul ülősztrájk nevet, amelynek lényege, hogy a tiltakozó passzív fizikai jelenlétével okoz zavart egy intézmény, szervezet működésében, vagy egyenesen bénítja meg azt. Mivel az ülősztrájkot végző személy békésen viselkedik, passzív, az ellene való fellépés csak aktív módon, fizikai beavatkozással érhető el, a személy eltávolítása kapcsán óhatatlanul a tiltakozó testi épségének sérülékenysége, a hatóságok brutalitása kerül a figyelem középpontjába. A hatósági beavatkozás ugyanakkor az erőszak eszkalálódásával járhat. A hosszabb ideig tartó ülősztrájk tulajdonképpen az adott fizikai tér elfoglalását jelenti, ilyenek a tiltakozó táborok, melyek a brit béke- és környezetvédő mozgalmak akciórepertoárjában jelentek meg (Doherty 2003). Az utóbbi években a nagyszabású tiltakozásoknál is bevett formává vált a tiltakozó táborok alapítása. Ezekben az esetekben egy-egy szimbolikus jelentőséggel is rendelkező nagyvárosi tér kerül elfoglalásra a tiltakozók által, majd azon a területen alakítanak ki az aktivisták egy állandó táborát. Ilyen táborok kialakítására került sor Egyiptomban (Tahrir tér), az Egyesült Államokban (Zuccotti park), Spanyolországban (Puerta del Sol), Törökországban (Gezi park), legutóbb pedig Ukrajnában (Függetlenség tér). Ezek a tiltakozó táborok folyamatosan képesek nyomást gyakorolni a tiltakozás címzettjeire. Az állandó jelenlét egyik biztosítékát az interneten, közösségi oldalon történő folyamatos online mozgósítás jelenti.

Magyarországon az első emlékezetes ülősztrájkot a Belügyminisztérium épülete elé szervezte a Fidesz válaszmánya 1989. április 27-én. Hasonló békés, passzív tiltakozási gyakorlat volt, amikor a Zengő csúcsára tervezett NATO-lokátor ellenzői a kivágandó fákhhoz láncolták magukat. Folyamatosan, hosszú ideig tartó tiltakozó tábornak a 2006-os őszi események után radikális jobboldali aktivisták emeltek a Kossuth téren. Egyetemfoglalásra a 2013-as februári eseményeket megelőzően nem került sor, bár egy-egy előadó ideiglenes elfoglalására akadt példa az azt megelőző évben.

Az egyetemfoglalás logikája

Donatella della Porta és Mario Diani szerint (2006: 170) a mozgalmi akcióformáknak sajátos logikája van, amelynek mentén a kollektív cselekvés el tudja érni célját. Három ilyen logikát különböztet meg, a számosság (*numbers*), a károkozás (*damage*) és a tanúságtétel (*bearing witness*) logikáját. A számosság esetében a cél annak demonstrálása, hogy a tiltakozók sokan vannak, akár tömegfelvonulások, akár petíciók gyűjtése révén. A kollektív akciókban részt vevők nagy száma képet ad a tiltakozó csoportok társadalmi támogatottságáról, amiből a döntéshozók az elkövetkező választásokra nézve vonhatnak le konzekvenciákat. A számosság tehát a részvételi demokrácia logikáját követi: a többség akaratának kell érvényesülnie a politikai döntéshozatalban. A logika érvényesülésének azonban vannak akadályai is, a választott testületek ciklusai ugyanis nem feltétlenül illeszkednek a tiltakozó események időpontjához, így egy-egy ügy a választások idejére veszíthet relevanciájából, másrészt a választók sem kizárólag egy adott ügy alapján adják le szavazataikat, a szakpolitikai preferenciák komplexitása folytán olyan pártot is választhatnak, amely nem támogatja mozgalmuk céljait.

Az erőszakos cselekmények közvetlenül gyakorolnak nyomást, a tárgyakkal szembeni erőszak az anyagi veszteségek nyomán, a személyek ellen irányuló erőszak pedig a testi épség, az élet fenyegetettsége révén. Az erőszakos cselekményeknek ugyanakkor van egy szimbolikus dimenziója is. Agresszív cselekményekre sem kizárólag akkor kerül sor, ha az állami elnyomás mellett más mód nem nyílik a politikai elégedetlenség kifejezésére. Az erőszak jelzi azt is, hogy a tüntető nem ismeri el, nem tartja tiszteltetben a tiltakozás elismert formáit, és ezáltal az ilyen normák fenntartóit sem, tehát az államot és annak erőszakszervezeit illegitimnek tartja. Az erőszakra való lemondásnak ugyanígy lehet mögöttes üzenete: felhívja a figyelmet az állami represszió mértékére – a legjobb példa erre Gandhi mozgalma. Az erőszak használatának hátránya, hogy az azt alkalmazók könnyen elveszíthetik a közvélemény támogatását, továbbá kényszerű választás elé állítja a korábbi támogatókat az erőszak alkalmazásával kapcsolatban, ezzel pedig polarizálja a konfliktust (Della Porta és Diani 2006: 174). A károkozás azonban nem pusztán az erőszak alkalmazását jelenti. A nem erőszakos tiltakozó akcióformák is alkalmasak károkozásra, ugyanis kibillentik a szokásos kerékvágásból a hétköznapiakat, felborítják a bevett rutint, ezzel zavart okoznak. A rutin felborulása felkelti a sajtó érdeklődését, rákényszeríti a hatóságokat és a közvéleményt, hogy foglalkozzon a mozgalom ügyével. A károkozás a nem erőszakos formák esetében akkor a legnagyobb, ha annak valamilyen gazdasági konzekvenciája van, mint a sztrájk vagy a bojkott következtében.

A tanúságtétel logikája kevésbé direkt módon fejt ki hatását. Ebben az esetben nem a nagy számok vagy az anyagi veszteségek révén éri el hatását a tiltakozó akció, hanem a

részt vevők morális kiállása, példamutatása, áldozatvállalása révén, nem véletlen a kifejezés vallási konnotációja. Fontos az egyéni részvétel, a személyes felelősségvállalás. Ezek tükröződnek a tanúságtétel logikájához legközelebb álló állampolgári engedtlenségben is. A tanúságtétel logikája áll legközelebb a bázisdemokratikus, decentralizált döntéshozattal operáló kortárs mozgalmakhoz, azok alapját ugyanis éppen a személyes részvétel jelenti (Della Porta és Diani 2006: 178). A tanúságtétel révén a mozgalom az általa ideálisnak tartott társadalmi-politikai berendezkedésről is képet ad, üzenetet közvetít. A szervezeti struktúra, a döntéshozatal módja ugyanis nem csak gyakorlati okokból lényeges a társadalmi mozgalmak számára, hanem visszatükrözik a mozgalom által hordozott világnézetet is. Az antihierarchikus, hálózatos szervezeti struktúra, ill. a bázisdemokratikus döntéshozatal először az újbóloldali mozgalmaknál jelent meg, majd később az új társadalmi mozgalmaknak esetében is lényegbe vágó elemmé váltak. Az ilyen technikák és eljárások alkalmazásának hátterében az a felismerés áll, hogy a társadalmi változás elérésének eszköze nem lehet a hatalom megragadása egy centralizált szervezet segítségével, ahogyan azt a kommunista és a szociáldemokrata pártok vallották, hanem alternatív demokratikus struktúrák kialakítása révén képzelhetőek el.

Az egyetemfoglalásban mint akcióformában felfedezhető bizonyos fokig mindhárom logika. Legkisebb mértékben a számasság logikája jelenik meg, jöllehet egy bizonyos számú résztvevő szükséges magának az akciónak a végrehajtásához, ami nem csupán a tér fizikai elfoglalása, betöltése miatt szükséges, de azzal demonstrálható a többi egyetemi polgár, a kormányzat, a sajtó és a publikum felé az ügy támogatottsága. Ha sokan vesznek részt egy akcióban, az bátorítást ad az egyes aktivistáknak, valamint csökkenti a személyes felelősségre vonás kockázatait. Az egyetemfoglalásban eleinte azonban nem vettek részt tömegesen, a sajtóbeszámolók szerint 30 aktivista indította el az akciót, akikhez azonban időközben többen csatlakoztak a hallgatók közül.

A károkozás az egyetemfoglalás esetében az egyetem rutinszerű működésének megzavarásában fedezhető fel. Az aktivisták az első napon több tanórát megzavartak, és később már az előadók többségében nem folyt oktatás. Az egyetemi hétköznapiak rendjét nem csak az előadások, szemináriumok megzavarása, azoknak a mozgalmi célok népszerűsítésére, támogatók megnyerésére való használata borította fel, hanem az épület és elsősorban az egyik nagyelőadónak, a 0.47-es Gombocz Zoltán-teremnek a nem „rendeltetesszerű” használata. A 0.47-es terem lett a tiltakozók bázisa, a fórumok, szabadegyetemi előadások, egyéb programok állandó helyszíne, amelyek nem voltak részei az egyetemi hivatalságának, azok nem tartoztak az intézmény rutinszerű működéséhez. Az alternatív programok szervezésén túl a zavarkeltéshez járult hozzá látványos módon az, hogy ezt a nagyelőadót, az egyetem épületének egyéb helyszíneivel együtt, az egyetemfoglalók rövid időre életvitelszerűen használták, ott aludtak, étkeztek, tisztálkodtak. A rutin megzavarása azonban addig képes csak reakciót kiváltani a tiltakozás címzettjeiből, a sajtóból és a publikumból, amíg nem válik maga is rutinná. Nem véletlen, hogy az egyetemfoglaló hallgatókkal való megegyezés keretében a kar dékánja éppen a 0.47-es terem fórumokra, alternatív előadásokra való használatát engedélyezte. Az egyetemfoglalás kapcsán azonban az is látszik, hogy a károkozás logikáját követő nem erőszakos akciók is kiválthatják a semleges felek, de akár a lehetséges támogatók ellenérzését is. Az események során ugyanis az a vád érte az egyetemfoglalókat, hogy nem hagyják rendesen tanulni hallgatótársaikat, csupán a zavarkeltés az egyetlen céljuk.

1. táblázat. A kollektív cselekvés logikája az egyetemfogalás esetében

a számosság logikája	az egyetemi kampusz fizikai terének elfoglalása, támogatottság demonstrálása, személyes kockázatok csökkentése, támogatók inspirálása
a károkozás logikája	az egyetem rutinszerű működésének megzavarása
a tanúságtétel logikája	horizontális döntéshozatal, egyéni kockázatvállalás, egyetemi szabályok megszegése, aktivista identitáshoz kapcsolódó szimbólumok, rituálék

A tanúságtétel logikáját az egyetemi szabályokkal szembeni engedetlenség és a horizontális döntéshozatali gyakorlatok hordozzák, az egyetemfogalás esetében ez a logika érvényesül a legerősebben. A jó ügyért való egyéni kockázatvállalás, a szabályok megszegéséért járó retorziók vállalása az elkötelezettség magas szintjét demonstrálja, és morális fölényt biztosít az egyetemfogaló hallgatóknak a tiltakozás címzettjeivel szemben. A morális fölényt erősíti a tüntetők életkora. A fiatal kor ugyanis a politikai konfliktusokban a romlatlanság, őszinteség konnotációit hordozhatja, amivel szemben persze könnyen felléphet egy olyan keretelési kísérlet, amelyik a fiatalágot a természetes nyugtalansággal, naivitással, tapasztalatlansággal kívánja összekapcsolni.

A hallgatói mozgalom és az egyetemfogalók is használtak direkt demokratikus, vagy más szóval horizontális döntéshozatali technikákat, amelyek alkalmasak az ideális politikai struktúrák demonstrálására. Az időről időre megrendezett fórumokon az ügyeket a jelenlévők bevonásával, az észak-amerikai Occupy Wall Street és a spanyol Indignados mozgalom által használt kézjelek segítségével vitatták meg, ill. hoztak döntéseket. Az ilyen horizontális döntéshozatali megoldások a tiltakozók aktív részvételét kívánják meg, ami a tanúságtételi logika erősítésén túl a mozgalom kollektív identitásának megszilárdítását és az interakción keresztül az aktivisták hálózatanak stabilizálását szolgálja. A tanúságtétel a kockázatvállalás mellett az egyéni példamutatáson keresztül valósul meg, ezért kapnak fontos szerepet az ezt a logikát hordozó kollektív akciók során a tárgyi szimbólumok, rituálék. Az egyetemfogaló nem csupán a horizontális döntéshozatalban való részvétele során tesz tanúbizonyságot, de saját ruházata, a mozgalmár státuszához kapcsolódó eszközök (megafon), szerepek (moderáció, szervezés), beszédmód és nyelvhasználat, az aktivista lét mindennapjai (előadóban alvás, közös zenélés) is hordozzák a mozgalom üzenetét. A magasabb státusz általánosságban is predesztinál az aktívabb, tágabb mezőben értelmezhető politikai részvételle (Szabó–Oross 2012: 98).

A 0.47-es előadó mint „szabad tér”

Az egyetemfogalás mint akcióforma mellett érdemes megvizsgálni az annak nyomán létrejött, elfoglalt teret az egyetem épületén belül. Az egyetemfogalás első napja után (február 11.) az egyetemfogalók az ELTE BTK Múzeum körüti campusának „A” épületében alakították ki bázisukat, elsősorban a 0.47-es Gombocz Zoltán-teremben. Ez a nagyelőadó vált az egyetemfogalók fórumainak, az Oktatói Hálózat tagjai által tartott szabadegyetemi alternatív előadásoknak és szemináriumoknak a helyszínévé. Innen indultak ki továbbá a későbbi tüntetések, valamint ez lett az egyetemfogalók mindennapjainak fizikai tere.

A mozgalmi kollektív identitás létrehozásában, fenntartásában különleges helyet foglalnak el az ún. szabad terek (*free spaces*). A szabad terek lehetőséget adnak egy közösségnek, hogy mély és öntudatos csoportidentitást alakítsanak ki, eltanulják a közügyek alakításához szükséges kompetenciákat és állampolgári mentalitást. Másként fogalmazva: „a szabad terek a magánélet és a nagyobb intézmények közötti köztes teret jelentik, ahol az egyéneknek lehetőségük van az emberi, állampolgári méltóság jegyében független, célirányos cselekvésre” (Evans–Boyte 1992: 17). A szabad tereknek különleges szerep jut a kollektív identitás kialakítása mellett a mozgalmi hálózat fenntartásában azokban az időszakokban, amikor szünetel a mozgósítás, továbbá segítségükkel lehetséges a mozgalom bővítése, a lehetséges támogatók rekrutációja. Az egyes kutatóknak különböző elképzeléseik vannak arról, hogy konkrét földrajzi hely-e a szabad tér, vagy magában foglalja a virtuális tereket és akár az olyan szimbolikus reprezentációkat, mint egy művészeti alkotás. A közös a szabad terekkel kapcsolatos definíciókban, hogy olyan területet jelölnek meg, amelyre nem terjed ki a hatóságok ellenőrzése (Poletta 1999: 6). Szabad térnek tekinthetők tehát az amerikai feketék templomai a déli államokban, az algériai családi közösségek, az európai „foglalt házak” vagy feminista könyvesboltok, és egy időre ilyen funkciót vett fel az ELTE BTK egyetemfoglalói-nak tekintetében a campus „A” épülete, szűkebben a 0.47-es előadó.

Francesca Poletta szerint a különféle szabadtér-koncepciók az egyének és a hálózatok közötti kapcsolat szerint tipologizálhatóak (2. táblázat). A mozgalmak közötti szabad terek (*transmovement*) már létező mozgalmi hálózatokat kapcsolnak össze, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a mozgalmárok felismerhessék a politikai lehetőségeket, nem alkalmasak azonban vezetők kiválasztására, értelmezési keretek kialakítására vagy támogatók toborzására. Ezzel ellentétben a „bennszülött” szabad terek (*indigenous*) éppen hogy ezen funkciókat tudják ellátni, azaz a vezetők kitermelését és új aktivisták, támogatók toborzását, a mozgósításhoz szükséges értelmezési keretek megalkotását, elégtelenek azonban a lokálisan túlmutató politikai lehetőségek felméréséhez és a helyi viszonyokba nem beágyazott támogatók mobilizálásához. Ezeket a szabad tereket az erős interperszonális kapcsolatok, szoros kötelékek és a hálózat elszigeteltsége jellemzi. Poletta harmadik típusát azok a terek alkotják, amelyek önmagukban demonstrálják a mozgalom által ideálisnak tartott társadalmi, politikai berendezkedést (*prefigurative*). Ezek alkalmasak új identitások és igények megfogalmazására, de nehéz fenntartani őket, amíg nem hoznak létre a mozgalomhoz nem kötődő szolgáltatásokat, mint pl. a jogsegély, oktatás, közösségi kezdeményezések támogatása, könyvesbolt, kulturális események szervezése. Az első kategóriáira az amerikai National Women’s Party, valamint a radikális pacifisták, a másodikra a déli fekete templomok, a középkori kézműves céhek, míg a harmadik típusra az új társadalmi mozgalmak autonóm terei, alternatív szolgáltatásai kínálnak példát Poletta szerint (1999: 9–12).

2. táblázat. A szabad terek típusai és funkciói

szabad tér típusok	szabad tér funkciók
transzmozgalmi	politikai lehetőségek felismerése
„bennszülött”	vezetők kitermelése, új aktivisták, támogatók toborzása, a mozgósításhoz szükséges értelmezési keretek megalkotása
demonstratív	ideálisnak tartott társadalmi, politikai berendezkedés demonstrálása, új identitások megfogalmazása

A 0.47-es előadó nem volt része az egyetemi hivatalosságnak, elfogadható tehát, hogy egy szabad, hierarchia mentes térről van szó a mozgalom szempontjából. Az elfoglalt egyetemi nagyelőadó speciális mozgalmi szabad tér abban a tekintetben, hogy csak ideiglenes állt fent. A rendelkezésre álló idő rövidsége ellenére ebben az időszakban az elfoglalt 0.47-es előadó mégis képes volt betölteni bizonyos funkciókat azok közül, amelyeket Poletta az egyes szabadter-típusok kapcsán említ meg. Bizonyos szempontból az elfoglalt előadó transzmozgalminak tekinthető, hiszen nem kizárólag a Hallgatói Hálózat aktivistái vettek részt az egyetemfoglalásban, a politikai lehetőségek felismerése éppen az idő rövidsége miatt nehézségbe ütközött. Másrészt az elfoglalt előadó is betöltött olyan funkciókat, mint a „bennszülött” szabad terek, azonban az egyetemfoglalók és a Hallgatói Hálózat szempontjából az ilyen célok tekintetében fontosabbak voltak az aktivistákhoz köthető kocsmák, mint pl. a Sirály a Király utcában és a Frisco nevű közösségi kávézó a Mátyás utcában.

A hallgatói mozgalom szempontjából Poletta tipológiáján belül maradván az elfoglalt előadó legfontosabb funkciója az ideálisnak tartott társadalmi berendezkedés demonstrálása volt. Ez a terem helyszínt adott azoknak a mozgalmi gyakorlatoknak, amelyek a fentebb tárgyalt tanúságtételi logika kapcsán merültek fel. E mozgalmi gyakorlatok, horizontális döntéshozatali eljárások révén a szabad tér megerősíti az aktivisták szolidaritását, azok hálózatait, identitását. Ilyen mozgalmi gyakorlatok közé tartoznak a közös szabadidős programok az előadóban, a szabadegyetem előadásai. Fontos bázisként szolgál továbbá a szabad tér az utcai demonstrációk szervezésében, mozgósításában. Ahogy a fentebb már idézett szórólapon fogalmaznak az aktivisták:

Kell egy központ, ahol tudunk találkozni, ahol tudunk vitázni, ahonnan tudjuk szervezni az ellenállás különböző szintjeit. A diákellenállás első számú központja az egyetem. Az egyetemen fórumokat szervezünk, vitaesteket tartunk, hosszú távú céljainkat dolgozzuk ki.

Összefoglalás

Magyarországon 2013-ban kerül sor először hosszabb ideig tartó egyetemfoglalásra, ami újdonság annak ellenére is, hogy az akció tulajdonképpen az ELTE BTK campusának egy nagyelőadójára korlátozódott. Az egyetemfoglalás 2013. február 11-én kezdődött, majd március 27-én ért véget. Az akcióra azonban nem előzmények nélkül került sor. Az egyetemfoglalás kétségkívül része annak a mobilizációs hullámnak, ami a csúcspontját 2012–13 telén érte el. Az egyetem – pontosabban annak egy előadójának elfoglalása – kapcsolódik az 1960-as évek második felének nyugat-európai és észak-amerikai hallgatói mozgalmainak hagyományaihoz. A társadalmi mozgalmak a tiltakozási repertoárt egyrészt aszerint választják meg, hogy milyen eszközök állnak a rendelkezésükre, másrészt a tiltakozási forma átvétele ebben az esetben a korábbi diákmozgalmakkal való folytonosság és a kortársakkal (horvát diákmozgalom) való szolidaritás kifejezésére is alkalmas.

Az egyetemfoglalás elsősorban úgy fejt ki hatását, hogy megzavarja az intézmény működésének normális rendjét, ezzel felhívja a tiltakozás címzettjeinek, valamint a sajtónak a figyelmét. Másodsorban az egyetemfoglalás révén a tiltakozók tanúságot tesznek elszántságukról, hiszen vállalják a jogellenes cselekményből adódó retorziókat, továbbá az akció

alatt gyakorolt horizontális döntéshozatali formák alkalmazásán keresztül demonstrálják az általuk ideálisnak vélt politikai struktúrákat, eljárásokat.

Az egyetemfogalás következményeként „felszabadult” egyetemi nagyelőadó a mozgalom szabad terének számít. A mozgalomkutatásban ismert szabad terek (*free spaces*) fontos funkciókat láthatnak el a tiltakozások közötti időszakban és a mozgósítás alatt is. A hallgatóknak sikerült megszervezniük egy autonóm, hierarchia mentes teret, egy mozgalmi központot, ami kiindulópontja lehetett további mozgósításoknak, helyet adhatott a stratégia, a követelések megvitatására, és „otthont” biztosított maguknak az aktivistáknak.

A budapesti hallgatói mozgalomhoz kötődő más szabad terekhez képest – amik jellemzően közösségi kávézók, kocsmák – az elfoglalt 0.47-es előadó csak ideiglenesen állt fenn, ezért bizonyos funkciókat csak korlátozottan volt képes ellátni. Az azonban bizonyos, hogy egy tipikus mozgalmárgyakorlatot, -stílust, azaz a mozgalmi politizálás expresszív oldalát közelebb vitte, bemutatta az apolitikusabb hallgatóknak is. Az egyetemfogalás az erős kezdet után később egyre érdektelenebbé vált. Ahogy a mozgalom „berendezkedett” a 0.47-es előadóban, úgy tevékenységük is kiismerhetővé, rutinná vált, ezzel pedig a tiltakozási forma veszített jelentőségéből, hiszen nem felelt már meg a károkozás logikájának. Meglátásunk szerint a későbbiekben az egyetemfogalók azért nem voltak képesek másokat is bevonni a mozgalom szabad terébe, mert az nagyobb személyes költségráfordítással jár, hiszen feltételezi a mozgalmi szabad tér „játékszabályainak” elfogadását és az aktivista-stílusjegyekkel való azonosulást. Ebben az esetben tehát éppen a szabad tér demonstratív jellege, azaz az ideálisnak tartott társadalmi berendezkedés demonstrálása vált akadállyá.

Hivatkozott irodalom

- Altbach, Philip G. és Robert Cohen (1990): American Student Activism. The Post-Sixties Transformation. *The Journal of Higher Education* 61(1): 32–49.
- Della Porta, Donatella és Mario Diani (2006): *Social Movements. An Introduction*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Doherty, Brian (2003): Manufactured Vulnerability. Protest Camp Tactics. In *Direct Action in British Environmentalism*. Benjamin Seel, Matthew Paterson és Brian Doherty (szerk.). London: Routledge, 62–78.
- Evans, Sara és Harry Boyte (1992): *Free Spaces. The Sources of Democratic Change in America*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Gerő Márton (2013): El kéne foglalni valamit... In *Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békésekknek*. Krasztev Péter és Jon Van Til (szerk.). Budapest: Napvilág, 306–351.
- Szabó Andrea és Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In *Racionálisan lázadó hallgatók*. Szabó Andrea (szerk.). Szeged: Belvedere Meridionale, 65.
- Tarrow, Sidney (2011): *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarrow, Sidney (1993) Cycles of Collective Action. Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention. *Social Science History* 17(2): 281–307.
- Tilly, Charles (2004): *Social Movements, 1768–2004*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Westby, David L. (1976): *The Clouded Vision. The Student Movement in the United States in the 1960s*. Cranbury, NJ: Associated University Press.